

Píše Lenka Vodrážková

(E*forum, 07. 08. 2019)

Vědecké poznávání je úzce spojeno s rozvojem vědecké komunikace. Jednotlivá kulturní a jazyková společenství si během historického vývoje vypracovala normy odborného a vědeckého vyjadřování v oblasti lexikální, syntaktické, kompoziční, stylistické atd. Od poloviny 90. let, a zvláště v současné lingvistice stoupá zájem o studium jazyka vědy a vědeckého vyjadřování, a to i z hlediska kontrastivního srovnávání jazyků. Metodický prostředek srovnávání se přitom v jazykovědě uplatňuje dvěma způsoby: diachronně při komparatistickém zkoumání příbuznosti jazyků a jazykových rodin, nebo v synchronním plánu cíleném na lepší a hlubší poznání jednotlivých srovnávaných jazyků. Na rozdíl od tradičního pojetí reprezentovaného např. pražskou jazykovědnou školou, kde se teoretický a praktický podíl vyrovnává, se s postupem času synchronní porovnávání jazyků zaměřuje z větší části více aplikačně. Aplikační snahy jsou pak ovlivněny mimojazykovými, především společenskými faktory. To platí i pro synchronní porovnávání němčiny s jinými jazyky. Německo-česká konfrontace je ovšem ztížena především množstvím současných unilingválních popisů, vycházejících z různých teorií a spojených s různou metodologií a terminologií. V konfrontačním výzkumu se také v důsledku změn ve vývoji jazykovědného bádání, kde se již od sedmdesátých let zřetelně projevuje přechod od systémového popisu jazyka k parolovému, tím i k textu a k jazykovému jednání, přesunul zájem od srovnání jazykových struktur k textově lingvistickým a pragmatickým problémům. Rozšířením pole pro srovnávací analýzy se pak praktická využitelnost výsledků konfrontačního studia promítá do různých oblastí. Jednou z nich je i výzkum odborného jazyka ze srovnávací perspektivy, který přináší recenzovaná publikace, a to na bázi srovnání češtiny a němčiny jako odborného jazyka s cílem vysledovat a popsat rozdíly mezi českými a německými odbornými texty danými rozdílnou kulturou obou jazyků.

Koncepce recenzované publikace koresponduje s metodologickými postupy lingvistických prací, které se při výzkumu opírají o jazykový korpus. Úvodní kapitola je zaměřená na vědeckou komunikaci (kap. 2) se zřetelem k jazyku vědy a jeho charakteristice (kap. 2.1) a k aspektům odborného článku psaného v češtině a němčině (kap. 2.1). Následující kapitola zahrnuje kritéria sestavení výchozího korpusu (kap. 3), přičemž zásadní faktory výběru jazykového materiálu představují pro autorku reprezentativnost (kap. 3.1), obsah (kap. 3.2), velikost rozsahu korpusu (kap. 3.3) a jeho časová relevance spojená s dobou vzniku odborného textu (kap. 3.4). Otázka reprezentativnosti a vyváženosti jsou přitom v korpusové lingvistice často používané, ale nejednoznačně definované pojmy dotýkající se vztahu mezi korpusem jako vybraným vzorkem jazyka a jazykovou realitou. Pojmy reprezentativnosti a vyváženosti jsou přitom nezbytné proto, že bez nich nelze korpusová data interpretovat ve vztahu

k jazyku, tj. postupovat od popisu dat v korpusu k popisu jazyka. Oddíl doplňuje stručná charakteristika zkoumaných textů korpusu (kap. 3.5). Další část práce (kap. 4) se týká popisu a charakteristiky pilotní studie věnované zkoumání odborného jazyka na základě jazykového korpusu a obsahuje analýzu výchozích textů korpusu po jazykové stránce, s důrazem na slovesné tvary a jejich aspekty v odborném stylu (např. depersonalizace spojená s neosobní povahou vědeckých textů, modalita apod.). Navazující kapitola (kap. 5) pak spočívá v metodologických postupech a výsledcích analýzy zkoumaného korpusu. Jádro analýzy tvoří výzkum dílčích složek výstavby odborných textů – nadpisu, jména autorů a místa jejich působiště, abstraktu, členění článku do kapitol, nadpisů a číslování kapitol, exkurzu, tabulek a grafických zobrazení, poznámek pod čarou, příloh a seznamu pramenů a literatury atd., které doplňují statické údaje ohledně délky vybraných částí odborných textů korpusu (kap. 5.1). Součástí obsahového celku je dále popis komentářů k odborným textům, a to na základě četnosti výskytu, typologie modalit a personalit (kap. 5.2). V závěrečném oddílu (kap. 6), jsou popsány a analyzovány výsledky zkoumání jednotlivých částí odborných textů (kap. 6.1); vyhodnocení komentářů v odborných textech zohledňuje četnost jejich výskytu, typologii, modalitu a personalitu resp. jejich osobitost (kap. 6.2). Publikaci uzavírá shrnutí s perspektivou dalšího výzkumu a desiderata dosavadního bádání (kap. 7). Vedle seznamu literatury (kap. 8), grafických a obrazových příloh (kap. 9) nabízí recenzovaná publikace přehled zkoumaných textů výchozího korpusu, který je důležitým podkladem pro studium postupů a výsledků analýzy. To platí i o výsledcích analýzy zkoumaných jazykových aspektů českých a německých odborných textů uspořádaných v příloze podle typologického hlediska (kap. 10).

Srovnání českého a německého odborného jazyka, které je předmětem recenzované publikace, souvisí s otázkou, do jaké míry je zjevná blízkost českého a německého odborného stylu a také čím se od sebe český a německý způsob odborného vyjadřování od sebe odlišují; pro analýzu odborného diskurzu vycházela autorka z korpusu v rozsahu 12 českých odborných textů českých autorů, většinou bohemistů, a 12 německých odborných textů německých germanistů rovnoměrně v zastoupení po jednom českém a jednom německém textu v paletě 12 jazykovědných oblastí – jazykové normy, sémantiky, kognitivní a korpusové lingvistiky, syntaxe, slovtvorby, morfologie, onomastiky, genderové lingvistiky, počítačové lingvistiky, frazeologie a vývoje jazyka; s ohledem na jazykovou otázku u obou korpusů autorka tak adekvátně minimalizovala rozdíly v odborných textech způsobené použitím cizího jazyka, jak by tomu bylo např. u německy psaných textů českých germanistů a česky psaných textů německých bohemistů. Dalšími kritérii vymezení výchozího korpusu je zkoumaný druh textu, kterým je výhradně vědecký článek, a doba vzniku odborných textů stanovených na pětileté období 2007–2012. Metodologie práce s korpusem podněcuje k zamyšlení, jaké množství textů je dostatečné, jak vymezit širší pojmu odborného jazyka a jak zjistit poměry jejich zastoupení v úzu, aby měly výstupy náležitou výpovědní hodnotu. Vzhledem k cílům a výhledům dalšího bádání lze výchozí korpus recenzované práce považovat za vyvážený, protože obsahuje v reprezentativním výběru texty zkoumané variety českého a německého odborného jazyka; poměry mezi odborným jazykem

v korpusu zároveň dostatečně reflektují jejich poměry v reálném úzu, tzn. že zkoumaný korpus odpovídá stanoveným vzorkem odborného jazyka celku a jako specializovaný korpus informuje o specifickém užití jazyka v oblasti vědy. Přitom je ovšem třeba zdůraznit, že pro efektivnost konfrontace jsou nutné předchozí unilingvní, teoreticky, metodologicky a terminologicky srovnatelné popisy porovnávaných jazyků. Proto autoři konfrontačních prací postupují od popisu obou jazyků na stejné teoretické, metodologické a terminologické bázi k následné konfrontaci, případně provádějí unilingvní popisy obou konfrontovaných jazyků sami.

Autorka ve své práci volí postup srovnávání obou jazyků na textologické rovině, a to z hlediska formální výstavby textu a jazykových prostředků. Zároveň vychází z příkladového srovnání českého a německého odborného článku, jehož výsledky aplikuje na komplexní práci s korpusem. To umožňuje čtenáři v plném rozsahu plynule sledovat rozdíly v českém a německém odborném jazyce a ucelit si informace o výsledcích analýzy v následném shrnutí koncipovaném podle postupu výchozí srovnávací analýzy. Terminologická, metodologická a teoretická složka popisu jsou zde přitom navzájem provázané. Po stránce textologické jsou kompozice a vzorce textu odborných textů relativně volné a primárně zohledňují téma textu; podstatná je promyšlená, přehledná a jasná kompoziční výstavba textů. Odborné texty jsou spíše pojaty jako druh autorského monologu, kterým jsou zprostředkovány čtenáři určité poznatky a u kterého se předpokládá tzv. odpovědnost čtenáře za konečnou interpretaci textu. Jazykové prvky německého odborného textu, jako jsou častý výskyt pasivních forem, neosobní a reflexivní konstrukce, modální výrazy na syntaktické rovině, nominalizace a složeniny, jsou charakteristické také pro jazyk a styl české vědy; některé z nich se v českém odborném stylu vyskytují ovšem v omezené míře (např. komplexní charakter větné skladby, nominalizace a složeniny), jiné se objevují ve vyšší míře (např. modalita). České vědecké vyjadřování se vyvíjelo z vlastních zdrojů a také v přímém kontaktu s německým vyjadřováním; čeština sdílí s němčinou nejen teritoriální blízkost ve střední Evropě, ale především kulturní dějiny tvořené vzájemným působením a ovlivňováním. Typologicky je čeština disponována i k analogickému tvoření slov a přejímání větných a textových struktur, které jsou příznačné pro němčinu. Jde ale i o celkové ladění textu, jeho textovou výstavbu a komunikační zaměřenost. Zatímco dříve se český odborný styl vyznačoval vysokým stupněm komplexnosti ve stavbě souvětí (např. v historických vědách), ale na druhé straně relativně nízkým stupněm kondenzace nominálního stylu, v dnešní době charakterizuje český jazyk vysoký stupeň modalizace výrazu, a to především epistemické modality, kompoziční vzorce a normy v uspořádání výkladu jsou poměrně volné a převažuje jednoznačně jednoduchý a přehledný druh stavby vět a textu, a to zejména v oblasti humanitních věd.

Z hlediska rozdílů mezi českým a německým odborným jazykem je v němčině, která se v současné době zařazuje mezi jazyky na mezinárodní scéně méně profilované a která ustupuje stále více z pozic jazyka odborné a vědecké literatury, větná uzavřenost bezpochyby podstatně silnější, podtržená větným rámcem spojeným s postavením slovesa na konci věty. Každá věta má lineární charakter (v prostoru a čase), ale jeho

gramatická a sémanticko-pragmatická struktura není často lineární. Způsob, jímž je prezentováno vědecké poznání v německých textech, je pro čtenáře na rozdíl např. od anglosaské vědecké kultury proto dost náročný, autor je orientován na obsah sdělení se záměrem podat logicky uspořádaný, jasně formulovaný a pokud možno úplný a nenapadnutelný výklad daného jevu a čtenáře seriózně poučit. K dalším rysům německého vědeckého vyjadřování patří v textové rovině digresivnost (tj. mnohost odboček, porušujících lineárnost textu), v syntaktické rovině složitost (v případě hierarchické výstavby souvětí vznikají v důsledku větného rámce často vícestupňové formy souvětí, tzv. Schachtelsätze), velký počet nominalizací a složenin, hojnost pasiv, neosobních konstrukcí, četné modální výrazy, vytvářející složitou hypotetickou modalitu textu; tyto znaky vykazuje i jazyk a styl české vědy, některé z nich se v českém odborném jazyce vyskytují v omezenější míře (např. syntaktická komplexnost, nominalizace a složeniny), jiné ve větší míře (např. modalizace). Současná germanistika klade důraz na tendenci k používání kratších vět, které se prosazují v parataktické výstavbě před hypotaxí. Zároveň nabývá význam tendence k nominalizaci spojené se snahou o krácení, a to v případě dvou jevů: větného rámce a nominalizací. Zatímco nominalizace má charakter stylistické normy a je tudíž snazší ke změně, větný rámec má charakter gramatické normy a patří ke gramatickému systému němčiny, je v něm v podstatě pevně zakotven. Diskutuje se především o tom, v jaké míře a za jakých podmínek dochází k vybočení z rámce a jaká je perspektiva tohoto procesu, jestli se jedná o jev, který může přivodit typologickou charakteristiku němčiny.

V oblasti kontrastivního výzkumu češtiny a němčiny přináší odborná literatura řadu poznatků z oblasti syntaxe, kde se v lingvistice soustřeďuje zájem na verbonominální konstrukce jako náhradu plnovýznamových sloves, vztah infinitivních skupin a vedlejších vět (srov. Beneš, 1979) a na věty s „man“ a jejich české protějšky (srov. Beneš, 1967). Z hypotaxe se věnuje nejvíce pozornosti větám účelovým a přípustkovým (srov. Frank, 1983). Rozdíly mezi větným slovosledem v češtině a němčině se zabývají hlavně práce o aktuálním větném členění (srov. Beneš, 1966, 1968; Koenitz, 1982; Sgall et al., 1994). Rozvoj výzkumu ke konfrontaci slovosledu dokládají i práce J. Zemana (např. Zeman, 2002). Ke škále česky příp. slovensky psané odborné literatury přispěli vedle citovaných F. Daneše a S. Čmejrkové také J. Kraus (1994, 1995), L. Uhlířová (1994) a J. Mistrík (1975). Inspirativním zdrojem pro srovnávání češtiny a němčiny z hlediska různých jazykových rovin jsou bibliografické příručky A. Šimečkové *Bibliographie zum deutsch-tschechischen Sprachvergleich* (1997) a její rozšířená verze (A. Šimečková / M. Šemelík et al.: *(Neue) Bibliographie zum deutsch-tschechischen Sprachvergleich*, 2017).

Výrazné navýšení vědecké komunikace souvisí s postavením vědy ve společnosti, rozsahem jejího působení, významným působením mezioborovosti a nadoborovosti, kontakty mezi institucemi a vědci i s nárůstem produkce vědeckých textů. Proto výzkum stylu vědeckých textů, jejich kompoziční výstavby, textových vzorců, komunikační orientace těchto textů nabývá na významu. Svět vědy se proměňuje i s ním i vědecké texty, jejich druhy, jazyk, styl a kompoziční výstavba. V oblasti

porovnávacího studia němčiny a češtiny přispívá recenzovaná publikace k osvětlení otevřených míst na poli kompoziční výstavby a jazykových prostředků spojených se způsobem prezentace vědeckého poznání v odborných textech. Recenzovaná publikace doplňuje okruh poznatků o českém a německém odborném jazyce a má uplatnění pro odborníky, kteří se zabývají konfrontačním studiem němčiny a češtiny založeném na parolovém popisu jazyka vycházejícího z korpusu jazykového materiálu, i pro adresáty, kteří výsledky předložených konfrontačních analýz prakticky využijí v procesu osvojování němčiny a češtiny jako odborného jazyka.

Goldhahn, Agnes: *Tschechische und deutsche Wissenschaftssprache im Vergleich. Wissenschaftliche Artikel der Linguistik*. [Forum für Fachsprachen-Forschung, hg. v. Hartwig Kalverkämper und Klaus-Dieter Baumann, Bd. 133] Berlin: Frank & Timme, Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2017, 218 s.

www.ipsl.cz